

**ФІЛОСОФСЬКІ КОНЦЕПЦІЇ:
ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ**

DOI 10.33930/ed.2019.5007.45(7-9)-1
УДК 165.378

**ЕПІСТЕМА “ВІЗУАЛЬНОСТІ” В КОГНІТИВНИХ ТА
НАВЧАЛЬНИХ ПРАКТИКАХ**
*THE EPISTEME OF “VISUALITY” IN COGNITIVE AND EDUCATIONAL
PRACTICES*

А. А. Кравченко

Актуальність теми дослідження. Збільшення використання візуального контенту в повсякденній, освітній, науковій діяльності вимагає більш детального наукового осмислення питань епістемології візуального. Актуальність способів пізнання нової, інформаційно-цифрової реальності обумовлена появою візуальності, або сфери бачення. Відео, фотографії, графіка та інші візуальні елементи використовуються як основний спосіб комунікації та навчання. Розуміння та аналіз візуальної інформації стає ключовим навичкою для інтелектуального і соціального розвитку. Тому набуває актуальності науковий аналіз проблем формування візуальної культури.

Постановка проблеми. Пізнавальна діяльність розширює інстру-ментарій власних практик та поряд з аналітичною, герменевтичною і феноменологічною, когнітивною практиками продуктивного пізнання світу ставить завдання включення в нього візуальної парадигми. Виникає необхідність наукового осмислення питань включення та застосування візуальних практик в освітньому та науковому процесі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Візуальну культуру досліджують Н. Брайтон, А. Бойлен, К. Дженкс, М. Штуркен, Л. Картрайтс. Теоретичну теорію «візуальні студії» презентують дослідження Т. Мітчелла, Н. Мірзоева, М. Диковіцької, Д. Елкінса. Соціальну візуалістику досліджує К. В. Батаєва. Культуру візуального мислення аналізує Г. В. Ільїна.

Постановка завдання. Здійснити аналіз епістемологічного змісту візуальної

Urgency of the research. The increasing use of visual content in everyday life, educational, and scientific activities requires a more detailed scientific understanding of the issues of visual epistemology. The relevance of ways of knowing the new, information-digital reality is due to the emergence of visuality or the sphere of vision. Video, photos, graphics, and other visual elements are used as the primary mode of communication and learning. Understanding and analysing visual information is becoming a key skill for intellectual and social development. As a result, a scientific analysis of the problems of visual culture formation is becoming increasingly important.

Target setting. Cognitive activity expands the toolkit of its own practices and along with analytical, hermeneutic, and phenomenological, cognitive practices of productive cognition of the world poses the task of including the visual paradigm. There is a need for scholarly reflection on the inclusion and application of visual practices in the teaching and learning process.

Actual scientific researches and issues analysis. Visual culture is studied by N. Brighton, A. Boylen, K. Jenks, M. Sturken, and L. Cartwright. The theoretical theory of "visual studies" is represented by the research of T. Mitchell, N. Mirzoyev, M. Dykovitska, and D. Elkins. Social visualism is studied by K. V. Bataieva. The culture of visual thinking is analysed by G. V. Ilyina.

The research objective. To analyse the epistemological content of visual culture

культури та візуальних практик та їх вплив на формування сприйняття і розуміння світу сучасною людиною.

Виклад основного матеріалу.

Сучасна людина є активним споживачем візуальних образів, через які вона формує свій світогляд і дискурси. Це зумовлює пошуки нових підходів до подачі та засвоєння знань. В результаті залучення візуалізації в пізнання та чи інша проблемна ситуація вирішувалася більш продуктивно. На формування візуального сприйняття безпосередній вплив має соціальне середовище, яке зумовлює відповідні умови існування, впливає через дію культурних та мовних традицій, враховує інтелектуальні, емоційні, ментальні особливості. Інформаційний бум, спричинений розвитком технологій та доступністю інтернету, призводить до перевантаження людини величезним обсягом інформації, яку вона повинна обробляти.

Пізнавальна сфера невід'ємна від технічного прогресу та підвладна всім новаціям епохи як у використанні цих новацій так і в їх творенні. Таким чином ми переходимо до нового епістемологічного трактування науки, освіти, навчального процесу. Тому слід зацентрувати увагу на питаннях формування цифрової гуманітаристики, мозаїчності та іконічності в представленні візуальної інформації, аналізу сприйняття та обробки візуальної інформації, формуванню візуальної грамотності, візуального мислення та візуальної культури.

Висновки. В контексті «візуального повороту» в культурі відбувається розширення способів передачі знання – від мови текстів до екранної, медійно-візуальної мови. У дослідженні проблеми візуальності набуває розвитку комплекс наукових розвідок стосовно обробки візуальної інформації, способів використання свідомого візуального сприйняття у процесах комунікації, застосування різноманітних технік аргументації на основі візуальної інформації тощо. Епістемологічний поворот діджиталізованого суспільства передбачає пошук нових методів подачі, опрацювання та засвоєння інформації. Основу нової освіти складає

and visual practices and their influence on the formation of modern man's perception and understanding of the world.

The statement of basic materials. A modern person is an active consumer of visual images, through which he/she forms his/her worldview and discourses. This leads to the search for new approaches to the presentation and assimilation of knowledge. As a result of involving visualisation in cognition, this or that problem situation was solved more productively. The formation of visual perception is directly influenced by the social environment, which determines the appropriate conditions of existence, influences the effect of cultural and linguistic traditions, and takes into account intellectual, emotional, and mental characteristics. The information boom caused by the development of technology and the availability of the internet is overloading humans with the sheer volume of information they must process.

The cognitive sphere is inseparable from technological progress and is subject to all the innovations of the age, both in the use of these innovations and in their creation. Therefore, we are moving to a new epistemological interpretation of science, education, and the learning process. Consequently, it is necessary to focus on the issues of the formation of digital humanities, mosaic, and iconicity in the presentation of visual information, analysing the perception and processing of visual information, formation of visual literacy, visual thinking, and visual culture.

Conclusions. In the context of the "visual turn" in culture, there is an expansion of the ways of knowledge transmission - from the language of texts to the screen, media-visual language. In the study of the problem of visibility a set of scientific researches concerning the processing of visual information, ways of using conscious visual perception in communication processes, application of various techniques of argumentation on the basis of visual information, etc. is gaining development. The epistemological turn of the digitalised society implies the search for new methods of presenting, processing, and assimilating information. The basis of the new education is multimedia screen

мультимедійна екранна комунікація, яка формує візуальну грамотність і візуальне мислення, потребує засвоєння візуальної культури.

Ключові слова: візуальна культура, візуальна грамотність, візуальне мислення, епістемологія, освіта, наука, сприйняття, інформація, знання.

communication, which forms visual literacy and visual thinking, requiring the assimilation of visual culture.

Keywords: visual culture, visual literacy, visual thinking, epistemology, education, science, perception, information, knowledge.

Актуальність теми. В сучасному інформаційному суспільстві візуальний контент стає все більш важливим. Відео, фотографії, графіка та інші візуальні елементи використовуються як основний спосіб комунікації та навчання. Розуміння та аналіз візуальної інформації стає ключовим навичкою для інтелектуального і соціального розвитку. Тому набуває актуальності науковий аналіз проблем формування візуальної культури допомагає розуміти та сприймати різноманіття культур та суспільних контекстів в науковій, пізнавальній та освітній діяльності. Вивчення візуальної культури сприяє розвитку креативності та творчих здібностей, надає можливість значно полегшити засвоєння складної інформації, формує новітній інформаційний контент сучасного освітнього дизайну.

Постановка проблеми. Для сучасної науки все більш суттєвим і значущим стає прагнення донести категорії, абстракції, систему міркувань і обґрунтувань до людини, яка пізнає, мислить, відчуває в цілісності всіх її проявів. Сьогодні складність і непередбачуваність подій природного і соціального життя в динаміці інформаційно-цифрової реальності ставить завдання активного включення в пізнавальний процес нових способів і прийомів, які наблизять людину до розуміння актуальних проблем сучасності. Поряд з аналітичною, герменевтичною і феноменологічною, когнітивною практиками продуктивного пізнання світу ставить завдання включення в нього візуальної парадигми. В контексті все більшого поширення інформаційно-комп'ютерних технологій візуальна культура активізує мовно-мисленнєву, когнітивну діяльність, що вимагає дослідження цього процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Візуальна парадигма знайшла широке висвітлення у соціальній філософії, культурології, когнітології, соціології тощо. Візуальну культуру досліджують Н. Брайтон, А. Бойлен, К. Дженкс, М. Штуркен, Л. Картрайтс. Теоретичну теорію “візуальні студії” презентують дослідження Т. Мітчелла, Н. Мірзоєва, М. Диковіцької, Д. Елкінса. Соціальну візуалістику досліджує К.В. Батаєва. Культуру візуального мислення аналізує Г. В. Ільїна. Н.А. Хренов розробляє візуальність як нову проблему культури, а В. П. Зінченко досліджує візуальне сприйняття. Сміслові наповнення візуальної антропології вивчають Д. Рубі, С. Пінк, Є. Ярська-Смірнова.

Постановка завдання. Враховуючи значний доробок у вивченні проблеми “візуальності”, поза увагою дослідників залишився її пізнавальний аспект. Виходячи з цього, в статті поставлено завдання здійснити аналіз епістемологічного змісту візуальної культури та візуальних практик та їх вплив на формування сприйняття і розуміння світу сучасною людиною.

Виклад основного матеріалу. Актуальність способів пізнання нової, інформаційно-цифрової реальності обумовлена появою візуальності, або сфери бачення. Включення в сучасне соціальне життя візуальної комунікації глобально трансформує культуру, політику, науку, освіту й економіку. Друкування і надалі

буде існувати, але мовно-вербальна комунікація відчутно поступилася візуальності. У цьому контексті сучасна людина є активним споживачем візуальних образів, через які вона формує свій світогляд і дискурси. Технологія творення образів формує так звані “візуальні” (“пикторальні”, “іконічні”) повороти у культурі. Інформаційний світ, результатом розвитку якого стала цифрова реальність, відзначається зростанням інтересу до образів, зображень, візуальних форм, візуальних змістів досвіду. Іншими словами, в інформаційно-цифровій реальності виникає можливість відкриття “нових, протовіртуальних об’єктів, розуміння яких ґрунтується не стільки на логологічній, скільки на відеологічній, візуально орієнтованій культурі сприйняття і мислення” [18, с. 8]. Сучасне суспільство, в якому впродовж останніх десятиліть активізувався інформаційно-мережевий процес, неможливо зрозуміти без вивчення його візуально-медійних проявів.

В численних експериментальних дослідженнях останніх років одержані переконливі докази того, що в зоровій системі існують механізми, які забезпечують народження нового образу. Завдяки цим “механізмам” людина може бачити світ не тільки таким, яким він існує в дійсності, але й таким, яким він може (або повинен) бути. В результаті залучення візуалізації в пізнання та чи інша проблемна ситуація вирішувалася більш продуктивно.

Створена у другій половині ХХ-го століття теорія “обчислювального розуму” Гіларі Патентна стверджує, що людський розум та людський мозок є системою обробки інформації, а мислення є формою комп’ютерного розуму. Фактично мозок асоціюється з комп’ютером та діє за його принципом, а розум це програма, яку виконує мозок. Таким чином функція мозку це система обробки інформації а мислення одна з обчислювальних функцій. Однак, мислення неможливо без наявної інформації. Збір інформації відбувається через органи чуття, зокрема через зір. Надалі проходить обробка та використання даної інформації, визначення її необхідності та релевантності.

На думку В. Шевченко, метою системи сприйняття є відчуття реальності, створення керованої версії того що бачить очі. Обчислення в такому випадку означає тільки обробку інформації, а не те що мозок є аналогом комп’ютера, хоча багато його функцій можна відтворити за допомогою машин [23, с. 80].

На формування візуального сприйняття безпосередній вплив має соціальне середовище, яке зумовлює відповідні умови існування, впливає через дію культурних та мовних традицій, враховує інтелектуальні, емоційні, ментальні особливості. Н. Брайсон зазначає, що безліч дискурсів розділяють “світ” та “суб’єкт”. Саме ці дискурси формують візуальність як культурний конструкт. Цей конструкт відрізняється від бачення (vision), та фактично представлений як безпосередній візуальний досвід [2].

Інформаційний бум, спричинений розвитком технологій та доступністю інтернету, призводить до перевантаження людини величезним обсягом інформації, яку вона повинна обробляти. В цьому контексті зорове сприйняття стає ключовим засобом для розуміння і аналізу навколишнього світу. В результаті змінюється і спосіб сприйняття, і аналіз реальності. Завдання з підготовки індивіда для обробки нескінченного потоку інформації “взяло” на себе “око” – погляд, visio.

Важливим аспектом є також розгляд зорового сприйняття як засобу пізнання і розуміння смислів сучасності поряд з віртуальною та цифровою реальністю. Візуальний контент, такий як фотографії, відео, інфографіка, графічні зображення тощо, може надавати значущу інформацію та сприяти

розумінню складних концепцій.

Збільшення простору впливу візуального як способу пізнання і мислення обумовлено також втратою знанням своєї онтологічної основи. Сьогодні воно втрачає свою повсюдність, оскільки завдяки комп'ютерам, смартфонам, телебаченню тощо з'явилися більш доступні способи одержання знань у формі цифровізованої інформації [19]. Цифровізація швидко опанувала й сучасний освітній та науковий простір та посіла тут провідні позиції.

Недарма в науці з'явився новий термін “цифрова гуманітаристика”. Дослідники, які працюють в даному напрямку, приділяють особливу увагу вивченню особливостей трансмедіа з розробки інструментів та платформ для цифрової гуманітарної науки, появи нових методів аналізу та обробки наукової інформації, комп'юторизованих форм науково пізнання в цифровому середовищі. Вони аналізують цифрові моделі, які набувають більш широкого застосування для вивчення, аналізу та збереження інформації. Вчені розглядають вплив “цифрової гуманітаристики” на сучасне суспільство, природу, методи та інструменти цифрових гуманітарних наук, створення та проектування цифрових ресурсів придатних для вивчення та аналізу даних, зокрема аудіо та візуальних даних. Наприклад, Д. М. Беррі серед нових методів дослідження в “цифровій гуманітаристиці” виділяє такі як комп'ютерний статистичний аналіз, пошук, тематичне моделювання, візуалізація даних [1, с. 46-48]. На їх думку візуалізація набуває вагомого значення, оскільки основний інформаційний контент в діджитал-епоху надходить через екран монітора, смартфона, телевізора, де можливість створення яскравого візуального образу не лише закладена технічно, а є необхідною з точки зору маркетингових стратегій для охоплення якомога більшої аудиторії глядачів та підписників.

Пізнавальна сфера невід'ємна від технічного прогресу та підвладна всім новаціям епохи як у використанні цих новацій так і в їх творенні. Таким чином ми переходимо до нового епістемологічного трактування науки, освіти, навчального процесу. Відбувається перехід від модерно-просвітницької візуалістики, основу якої становить дистанційний розгляд предметів зовнішнього світу, до сучасної візуалістики, в якій долається “дистанція” між “Я” і зовнішнім світом “Іншим”. Сучасна “практика бачення передбачає усунення суб'єкт-об'єктної розірваності, стверджуючи злиття споглядача і того, що споглядається, у феномені уважного і зацікавленого погляду” [13, с. 59].

Саме погляд (*visio*) нейтралізує дистанцію між тим, хто дивиться, і тим, на що він дивиться, проте усунути цю дистанцію повністю не може. У наш час, із поширенням цифрових технологій та віртуальних середовищ, ми дійсно можемо долати фізичну дистанцію завдяки спостереженню через різні види пристроїв, таких як смартфони, комп'ютери, віртуальні окуляри і т. д. Проте, це спричиняє нові види дистанції, такі як емоційна і культурна дистанція. Спостереження світу через екрани і віртуальні середовища може відокремити нас від реальної фізичної реальності, створюючи альтернативний світ, який може бути і реальним і уявним одночасно. Це може впливати на наше сприйняття, інтеракції з іншими людьми, а також на нашу ідентичність і зв'язок з реальним світом.

Відомий канадський філософ і медіа-теоретик Герберт Маршал Маклюен, який досліджував вплив телебачення та масових медіа на сприйняття та сприймання інформації, вказує на те, що телебачення відрізняється від інших медіа, таких як друкована преса чи радіо, через свою “мозаїчність” та “іконічність”. “Мозаїчність” представлена відображенням інформації через велику кількість різних елементів, таких як зображення, звуки, текст, графіка та

інші. Ця мозаїчність може створювати складні образи, які вимагають глядача активно об'єднувати різні частини і аспекти, щоб зрозуміти повну картину. “Іконічність” підкреслює важливість візуального складу інформаційного контенту. “Іконічність” в даному випадку відіграє знакову роль, коли візуальний образ стає знаком для сприйняття та трактування (знак, детонація, конотація). Власне, на думку М. Маклюєна, необхідна співмірність візуального (зорового) і чуттєвого (сенсорного) враження [9]. Глядач повинен взаємодіяти з зображенням не лише очима, але і відчувати його тактильно чи емоційно.

Мозаїчність, крім того, відіграє й систематизуючу роль у формуванні впізнаваних образів. Таким чином культурний продукт через свою подібність і шаблонність структурує людське мислення, допомагає співвідносити пізнавальні та ціннісні образи й накладати їх на власний досвід. Таким чином фрагментація та мозаїчність можуть сприяти сталості та стабільності сприйняття нової інформації для формування структурованої системи мислення.

Проте, не слід перебільшувати роль візуального образу для сприйняття інформації. Адже на думку Т. Мітчелла необхідно розуміти суміжність образу і тексту “досягненням математичної моделі є те, що в ній стверджується інтерпретативна і репрезентативна компліментарність слова та образу”, оскільки не існує суто візуальних або вербальних мистецтв бо вони поєднуються в єдину нерозривну конструкцію, створюючи цілісний образ для сприйняття та розуміння [10, с.45].

Візуальні образи, в свою чергу, більш зрозумілі та легші до сприйняття через своє емоційне забарвлення. Візуальне сприйняття полегшує диференціацію інформації в сучасному гіперпотужному інформаційному потоці.

Розвиток технологій вплинув на культурний ландшафт та спричинив зміни у сприйнятті та розумінні інформації. Це вказує на еволюцію культурного сприйняття і способу засвоєння інформації в епоху поширення цифрових технологій та інформаційної революції. “У цьому контексті сучасне суспільство є суспільством споживання візуальних образів, через які воно формує власний світогляд і дискурси щодо набору таких образів” [16, с. 5].

Цифрова реальність та технології обробки візуального контенту дійсно перетворили наше сприйняття та спосіб спілкування. Завдяки цифровим технологіям ми маємо доступ до величезного віртуального контенту, такого як фотографії, відео, мультимедійні презентації та інші видимі матеріали. Це вплинуло на те, як ми сприймаємо і споживаємо інформацію.

У цифровому світі зображення стали важливими, іноді навіть еквівалентними тексту. Візуальний контент може передавати інформацію та емоції, іноді краще, ніж слова. Соціальні мережі та платформи для обміну відео та фотографіями, такими як Instagram, YouTube, TikTok та інші, стали майданчиками для спільноти та споживання візуального контенту. Молоде покоління, яке виросло разом з інтернетом цілком резонно може називатись Digital Natives [11]. Селфі, відеоролики, відео-кліпи, рекламне відео стали невід'ємною атрибутикою життя дігiталiзованого суспiльства. Це вплинуло на спосiб вираження iндивiдуальностi та iдентичностi через зображення.

Сприйняття візуальної інформації відбувається як активний процес, під час якого індивід створює “запит” до візуального сприйняття свого оточуючого середовища. Це означає, що індивід активно взаємодіє з навколишнім світом через сприйняття, а цей процес є одночасною внутрішньою активністю. “Запит до візуального сприйняття оточуючого середовища є водночас запитом до самого себе, який мислить, уявляє, сприймає, думає. Ментальні образи конструюються

свідомістю за “підказкою” візуальних даних стосовно характеристики середовища, в якому перебуває суб’єкт пізнання і з яким постійно взаємодіє” [18, с. 322].

Ментальні образи, які створюються в уявленні, не є просто об’єктами сприйняття. Вони слугують осмисленню та аналізу і стають основою для конструювання нових ідей і реальностей. Тобто уявлення створює основу для подальшого пізнання і творчості. Бачення стає ключовим для процесу мислення, а уважність до того, що бачимо, допомагає розуміти світ навколо себе. Творчі люди своїй уяві можуть бачити невидиме та незвичне. Це підкреслює важливість уявлення та креативності в процесі сприйняття та відображення світу. Сприйняття не є простою передачею інформації з оточуючого світу в мозок. Воно включає активний розумовий процес, де наше уявлення та сприйняття взаємодіють, формуючи наш розум і сприймання світу.

Одним з векторів розвитку цифрової візуалізації постає візуальна грамотність. Концепцію “візуальної грамотності” вперше використав Дж. Дібів, американський дослідник і співзасновник Міжнародної асоціації візуальної грамотності. Він визначив візуальну грамотність як візуальні компетенції, які людина може розвинути, і тому вони є “фундаментальними для процесів навчання” [5].

Визначаючи роль візуальної грамотності, Дж. Дібів розмежував типи навчального процесу, які сприяють розвитку “візуально грамотних” особистостей. Тому характер навчального процесу повинен давати змогу знаходити взаємозв’язок між власним досвідом і тим, що зображено; сприяти вибору тих візуальних явищ з оточуючого середовища, які є важливими; спонукати практикувати висловлювати ідеї візуально [14, с. 120].

В сучасній методології науки все більш актуальною постає проблема “візуалізації понять”, завдяки чому виокремлюється поняття “візуальне мислення”. За словами В. Дротенко “візуалізація інформації забезпечує інтенсивність пізнавальної діяльності через розвиток зорового сприйняття, уяви, інтуїції. Активізуються навички розпізнавання образів, їхньої інтерпретації та репрезентації. Це формує візуальну грамотність та культуру візуального мислення. Процес сприймання зумовлює формування складних категорій на основі сутнісних характеристик об’єктів, що обумовлюють перехід від наочно-образного до словесно-логічного мислення. Поняттєве мислення дає нам суттєво узагальнене відображення дійсності” [17, с. 261].

“Візуальне мислення” можливе тому, що візуальні образи одержують певну автономію і свободу по відношенню до об’єктів сприйняття і можуть бути об’єктами зорових перетворень і маніпуляцій. Візуальне мислення здійснюється в площині або в термінах видимого поля, а не видимого світу. Ці два види візуального сприйняття Д. Гібсон розрізняє наступним чином: “Якщо ви подивитися у вікно, то побачите за ним обширне оточення; землю і будови або, якщо вам повезе, пейзаж. Це те, що ми будемо називати видимим світом. Це звична, знайома сцена повсякденного життя, в якій великі предмети виглядають великими, квадратні – квадратними, горизонтальні поверхні – горизонтальними, а книга, яка лежить в другому кінці кімнати виглядає так, начебто вона лежить перед вами... Тепер погляньте на кімнату не як на кімнату, а, наскільки зможете, як на щось, яке складається з вільних просторів або шматочків кольорових поверхонь, відокремлених один від одного контурами... Якщо ви наполегливі, то сцена стане схожа на картину. Ви можете бачити, що її зміст чимось відрізняється від попередньої сцени. Це те, що тут буде називатися

видимим полем. Воно менш знайоме, чим видимий світ, і його не можна спостерігати без певних зусиль” [7].

В контексті мисленнєвої діяльності “видиме поле” являє собою неусвідомлений результат абстрагування від об’єктів зовнішнього світу, наданих у свідомості. Воно видається спостерігачу менш реальним, порівняно із “видимим світом”, і має більше число ступенів свободи. Трансформація елементів “видимого поля” приводить до народження нового образу, що і складає сутність візуального мислення. Крім того, “видиме поле” може виникнути також в результаті візуалізації накопиченого в різний час досвіду, завдяки якому предметна дійсність підлягала перетворенням різного ступеня складності. Процес трансформації візуального образу об’єкта у “видиме поле” можна порівняти з процесом створення художнього твору або наукового експерименту, коли міняється безліч “моделей” замилу, відбувається трансформація елементів, ідей всередині “моделей”.

Пояснюючи процес становлення наочних форм мислення, С. Симоненко стверджує, що “наочність набуває різних якостей залежно від пропорції чуттєвого і раціонального в розвитку наочного образу”. У ході мисленевих операцій на рівні наочно-образного та наочно-дієвого мислення “чуттєве” домінує над “раціональним”, то в процесі “візуального мислення” раціональне переважає чуттєве. Таким чином візуальний образ піднімається “на більш високий рівень діяльності відображення і наділяє його певною специфікою і функціями” [21, с. 19].

Дослідження візуального мислення виконуються різними методами і в різних лабораторіях світу. Важливо те, що візуальним мисленням займаються спеціалісти в області евристичного програмування і штучного інтелекту. Сьогодні зрозуміло одне: ігнорування образно-візуальних елементів мисленнєвої діяльності заважає вивченню механізмів творчого мислення.

Найбільш складною і разом з тим кардинальною проблемою є визначення мови мислення. Експериментальні дослідження, виконані завдяки використанню нових технологічних засобів відображення інформації, дозволили виокремити у візуальній системі ряд функціональних блоків або рівнів переробки інформації, які потенційно можуть брати участь і у формуванні, і у перетворенні образно-концептуальної моделі проблемної ситуації. Серед цих блоків є такі, котрі виконують репродуктивні функції і володіють фотографічною точністю.

Візуальний образ-концепт створюється через усвідомлювані та неусвідомлювані трансформації, які стають операціональним компонентом структури візуального мислення. Саме завдяки цим компонентам відбуваються перехід від сприйняття до розуміння, “...оскільки вихідним матеріалом для побудови образу-концепту є образи чуттєвого пізнання (образи-перцепти й образи-уявлення), котрі виступають його змістовими компонентами – “операндами”, то при побудові образу-концепту, “оператори” (дії) забезпечують їх видозміну, трансформацію і створення нових образів, відмінних від вихідних” [21, с. 19-20].

“Візуальне мислення” відрізняється від інших способів обробки інформації, таких як вербальне мислення, після чого воно базується на образах та видимих концепціях. Його особливістю є те, що “оператори” і “операнди” у силу своєї властивості наочності візуалізуються в образі-концепті. Структура візуальних концепцій може змінюватися в залежності від контексту та прототипів. Тому “образи візуального мислення можуть наочно не відповідати

структурі об'єкта, а створювати нове її “бачення”, яке потім може матеріалізуватися в практичній діяльності. ...Специфіка візуально-мисленнєвого образу полягає в тому, що він відображує структурні та функціональні взаємозв'язки між об'єктами за допомогою візуалізації, через створення різних наочних зв'язків і відношень” [21, с. 19-20].

Вивчення функціонального блоку-маніпулятора і блоку семантичної обробки пояснює такі явища, які в історії науки про зір і зорове сприйняття і, зокрема, експериментальній естетиці описувалися як “несвідомий умовивід” (Г. Гельмгольц), “духовна окраска” сприймаємих предметів, що приводить до виникнення “естетичної реакції” (Г. Фехнер).

Найважливішою умовою підвищення культури візуального мислення є робота над проблемою народження образу, його відображення в мові. Народжені і осмислені образи, спрямовані зовні, регулюють поведінку і, крім того, творчу діяльність. Спрямовані “всередину”, на суб'єкта, вони змінюють його самого. В цьому і полягає головна сила візуалістики загалом. Практика і виклики сучасності життя показують, наскільки візуальна культура є його необхідним елементом. Зокрема у проведенні дистанційного навчання – уроків, лекцій, семінарів, дискусій тощо.

Прийнято вважати, що візуальна культура є частиною культури, яка виражається через візуальні образи. Втім, сьогодні це поняття набуває більш широкого трактування. Зокрема американська дослідниця візуальної культури Алексис Л. Бойлен зазначає, що “візуальна культура не буває нейтральною, а, отже, завжди має певну цінність”, вона “не просто важливий складник сучасного життя, а найважливіша культура, у якій ми мусимо орієнтуватись”. Розмірковуючи про сутність візуальної культури, дослідниця зазначає, що існують різні підходи щодо визначення терміну. “Оптимісти вважають що візуальна культура – це спосіб творення індивідуальних ідентичностей і колективної приналежності; шлях до радості, рівноваги, миру й надії... Песимісти кажуть, що візуальна культура це розкішний сад руйнації і розпачу” [15, с. 11-17].

Включення елементів візуальної культури у процес проведення заняття активізує ефективність мовно-мисленнєвої, когнітивної діяльності викладача, сприяє досягненню поставленої мети, яка полягає у засвоєнні знання та інформації з предмета, формуванні в студентів та учнів власного розуміння принципів дисципліни, що вивчається. Виклад теоретичного матеріалу на лекції, уроці, семінарі доречно поєднувати з інформаційними “квантами”, які сприймаються візуально, через зір, бачення. Носіями такої інформації можуть слугувати схеми, графіки, малюнки, картини тощо, які є результатом візуального моделювання і сприяють формуванню наочних понять як пізнавальних конструктів, що “інтегрують дві форми відтворення інформації: візуальну (наочну) та вербальну через візуальну” [20, с. 32].

Використання під час проведення занять у школі, закладах вищої освіти інформаційно-комп'ютерних ресурсів набуває актуальності і дедалі більшого поширення. Це питання висвітлено в дослідженнях, присвячених характеристиці посилення змістовності теоретичних і практичних занять засобами мультимедійних презентацій, методиці використання інформаційно-комп'ютерних ресурсів на семінарських заняттях, у процесі проведення дискусій, методичних рекомендацій зі скерування роботи медіапедагогів під час формування візуальної культури учнів та розвитку їхнього критичного мислення і когнітивного сприймання навчального матеріалу в умовах сучасної візуальної

медіареальності, особливостям підготовки інтерактивного заняття з використанням інформаційно-медійних презентацій тощо [22, с. 6-7].

Креативне педагогічне мислення в процесі навчальної діяльності постійно працює з елементами пізнання, абстрагованими від предметності, які, тим не менше, зберігають пластичність. Дослідження показують, що кожне поняття, навіть найбільш абстрактне, містить елемент візуальності, заснований на предметних (тілесних) або просторових уявленнях. Мислення вибудовує певний новий простір зі своєю “візуальністю” і “образно-метафоричним рядом”. Наприклад, візуальна метафора “око розуму”, яку використовують у філософії з античних часів, розкриває походження ментальних образів, здатність за їх допомогою створювати ідеї, розкривати сутність теорій і концептів знання. “Саме образи, а не судження, саме метафори, а не твердження визначають більшість наших наукових переконань” [12, с. 9], – зазначає американський філософ Р. Рорті.

Успіх заняття – уроку, лекції, семінару, дискусії – значною мірою визначає вміння викладача зробити його цікавим. Вдало підібраний візуальний образ пробуджує інтерес до поставленої теми, до ідей і понять, які в ній розглядаються в процесі заняття. Навчально-когнітивна практика показує, що візуальні приклади пояснюють складні феномени. Адже асоціація ідей, які здобувають “референтні мовні вираження”, ґрунтується довкола певного базового образу, що характеризує “концептуальне світобачення” індивіда. Будь-які абстрактні поняття зазвичай передаються за допомогою образів, які “в мовному сенсі виражають не-абстрактні поняття”. Наприклад, час виражають за допомогою образів, які описують простір [8, с. 192].

Сучасне соціальне життя, а також наука, культура, освіта все більше взаємопов’язані з візуальною культурою та її елементами. Вимоги володіння візуальною культурою сьогодні такі ж, як і вимоги до культури мови і мислення. Візуальна культура стає істотною складовою частиною професійності багатьох видів діяльності. Розробка ефективних шляхів, методів, теорії візуального пізнання і візуальної грамотності, актуальна сама по собі, набуває особливого значення в широкому контексті інформаційно-цифрової реальності.

Висновки. Візуальна культура як результат розвитку інформаційно-цифрових технологій обумовила перехід суспільства на новий рівень інноваційного поступу. Розвиток інформаційно-цифрових технологій призвів до переходу від традиційних текстів до медійновізуальних форм виразу, таких як відео, фотографії, графіка тощо. Це розширило спектр засобів комунікації та передачі знань. В контексті “візуального повороту” в культурі відбувається розширення способів передачі знання – від мови текстів до екранної, медійновізуальної мови. У дослідженні проблеми візуальності набуває розвитку комплекс наукових розвідок стосовно обробки візуальної інформації, способів використання свідомого візуального сприйняття у процесах комунікації, застосування різноманітних технік аргументації на основі візуальної інформації тощо. Посилення ролі візуального контенту вимагає розвитку наукових методів обробки та аналізу візуальних даних. Важливе значення має дослідження впливу візуалізації на освіту і наукове пізнання. Епістемологічний поворот діджиталізованого суспільства передбачає пошук нових методів подачі, опрацювання та засвоєння інформації. Основу нової освіти складає мультимедійна екранна комунікація, яка формує візуальну грамотність і візуальне мислення, потребує засвоєння візуальної культури. Філософія освіти переорієнтовує пізнання в русло візуальності, що, в свою чергу, впливає на

процеси навчання та досліджень, дозволяючи студентам і дослідникам легше засвоювати складну інформацію та відкривати нові знання через візуальні засоби. Перспективний аспект візуальної культури як нової парадигми пізнання і навчання полягає у спрямуванні розробки та визначенні моделей творчої діяльності.

Список використаних джерел:

1. Atamanchuk, V & Atamanchuk, P 2023, 'Digital Humanities Projects in Educational Process', *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, № 15(1), pp. 45-57. Available from: <<https://doi.org/10.18662/rrem/15.1/685>>. [20 September 2023].
2. Bryson, N 1988, 'The Gaze in the Expanded Field', *Vision and Visuality*, edited by Hal Foster, Seattle: *Bay Press*, pp. 87-108.
3. Burdick, A, Drucker, J, Lunenfeld, P, Presner, T & Schnapp, J 2012, *Digital Humanities*, MIT Press.
4. Didi-Huberman, G 1997, *What We See Looks Back at Us*, Paris: *Les Editions de Minuit*.
5. Dyak, T, Halchenko, M, Ilina, A, Ilina, G, Ivanova, N & Levchenko, O 2022, 'Some Peculiarities of Integrating Visual Literacy into the System of Modern Education', *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*, № 14 (1), pp. 322-338. Available from: <<https://doi.org/10.18662/rrem/14.1/521>>. [20 September 2023].
6. Elkins, J (ed.) 2008, *Visual Literacy*, New York: *Routledge*.
7. Gibson, JJ 1959, 'Perception as a function of stimulation', *Psychology: a study of a science*, Vol. I, pp. 456-501.
8. Lakoff, G & Johnson, M 1980, *Metaphors we lived by*, Chicago: *The University of Chicago Press*, 192 p.
9. Marshall McLuhan 1964, *Understanding Media, The Extensions of Man*, London: *Routledge*.
10. Mitchell, WJT 1986, *Iconology. Image, Text, Ideology*, Chicago: *The University of Chicago Press*, 226 p.
11. Prensky, M 2001, 'Digital Natives, Digital Immigrants', *On the Horizon*, № 9 (5), pp. 1-6. Available from: <<https://www.marcprensky.com/writing/Prensky%20-%20Digital%20Natives,%20Digital%20Immigrants%20-%20Part1.pdf>>. [20 September 2023].
12. Rorty, R 1981, *Philosophy and the Mirror of the Nature*, Princeton: *Princeton University Press*, p. 9.
13. Батаєва, ЄВ 2013, *Видиме суспільство. Теорія та практика соціальної візуалістики*, Харків: *ФОП Лисенко І.Б.*, 349 с.
14. Бешлей, ОВ & Батринчук, ЗР 2021, 'Розвиток навичок візуальної грамотності студентів зовнішнього застосування мультимодальних текстів', *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, № 77, Т. 1, с. 119-124.
15. Бойлен, А 2021, *Візуальна культура*, Київ: *ArtHuss*, 208 с.
16. Гальченко, МС, Борінштейн, ЄР, Іванова, НВ & Ільїна, ГВ 2021, 'Візуальні метафори в цифровому освітньому просторі', *Інформаційні технології та засоби навчання*, Том 81, № 1, с. 1-14.
17. Дротенко, В 2021, 'Візуальне мислення як методологія освоєння художньої культури', *InterConf*, с. 260-265. Доступно: <<https://doi.org/10.51582/interconf.7-8.06.2021.027>>. [20 Вересень 2023].
18. Ільїна, ГВ 2018, *Генега культури мислення: логос, раціо, візіо*. Монографія, Київ: *Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М.*, 368 с.
19. Кремень, ВГ & Ільїн, ВВ 2012, 'Презентація візуальної грамотності в освітньому процесі та її експлікація в культурі мислення', *Інформаційні технології і засоби навчання: електронне наукове фахове видання*, Том 75, № 1, с. 1-12. Доступно: <<http://journal.iitta.gov.ua>>. [20 Вересень 2023].
20. Козак, Т 2012, 'Інтенсифікація лекції у вищій школі в процесі застосування мультимедіа', *Інформаційні технології і засоби навчання*, № 2 (28). Доступно: <<https://journal.iita.gov.ua/index.php/itle/article/view/651>>. [20 Вересень 2023].

21. Симоненко, СМ 2005, *Психологія візуального мислення*. Автореферат дисертації доктора наук, Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, Харків, 38 с.
22. Череповська, Н 2014, *Візуальна медіакультура: розвиток критичного мислення і творчого сприймання*, Київ: Міленіум, с. 6-7.
23. Шевченко, ВЄ 2012, 'Візуалізація інформації в ЗМІ', *СВІТ соціальних комунікацій : науковий журнал*, гол.ред. Холод, ОМ, Т. 7, Київ: КИМУ, ДонНУ, с.79-81.

References:

1. Atamanchuk, V & Atamanchuk, P 2023, 'Digital Humanities Projects in Educational Process', *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, № 15(1), pp. 45-57. Available from: <<https://doi.org/10.18662/rrem/15.1/685>>. [20 September 2023].
2. Bryson, N 1988, 'The Gaze in the Expanded Field', *Vision and Visuality*, edited by Hal Foster, Seattle: Bay Press, pp. 87-108.
3. Burdick, A, Drucker, J, Lunenfeld, P, Presner, T & Schnapp, J 2012, *Digital Humanities*, MIT Press.
4. Didi-Huberman, G 1997, *What We See Looks Back at Us*, Paris: Les Editions de Minuit.
5. Dyak, T, Halchenko, M, Ilna, A, Ilna, G, Ivanova, N & Levchenko, O 2022, 'Some Peculiarities of Integrating Visual Literacy into the System of Modern Education', *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*, № 14 (1), pp. 322-338. Available from: <<https://doi.org/10.18662/rrem/14.1/521>>. [20 September 2023].
6. Elkins, J (ed.) 2008, *Visual Literacy*, New York: Routledge.
7. Gibson, JJ 1959, 'Perception as a function of stimulation', *Psychology: a study of a science*, Vol. I, pp. 456-501.
8. Lakoff, G & Johnson, M 1980, *Metaphors we lived by*, Chicago: The University of Chicago Press, 192 p.
9. Marshall McLuhan 1964, *Understanding Media, The Extensions of Man*, London: Routledge.
10. Mitchell, WJT 1986, *Iconology. Image, Text, Ideology*, Chicago: The University of Chicago Press, 226 p.
11. Prensky, M 2001, 'Digital Natives, Digital Immigrants', *On the Horizon*, № 9 (5), pp. 1-6. Available from: <<https://www.marcprensky.com/writing/Prensky%20-%20Digital%20Natives,%20Digital%20Immigrants%20-%20Part1.pdf>>. [20 September 2023].
12. Rorty, R 1981, *Philosophy and the Mirror of the Nature*, Princeton: Princeton University Press, p. 9.
13. Bataieva, YeV 2013, *Vydyme suspilstvo. Teoriia ta praktyka sotsialnoi vizualistyky (Visible society. Theory and practice of social visualization)*, Kharkiv: FOP Lysenko I.B., 349 s.
14. Beshlei, OV & Batrynychuk, ZR 2021, 'Rozvytok navychok vizualnoi hramotnosti studentiv zvo cherez zastosuvannia multymodalnykh tekstiv (Development of visual literacy skills of secondary school students through the use of multimodal texts)', *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*, № 77, Т. 1, с. 119-124.
15. Boilen, A 2021, *Vizualna kultura (Visual culture)*, Kyiv: ArtHuss, 208 s.
16. Halchenko, MS, Borinshtein, YeR, Ivanova, NV & Ilna, HV 2021, 'Vizualni metafory v tsyfrovomu osvitnomu prostori (Visual metaphors in the digital educational space)', *Informatsiini tekhnolohii ta zasoby navchannia*, Tom 81, № 1, с. 1-14.
17. Drotenko, V 2021, 'Vizualne myslennia yak metodolohiia osvoiennia khudozhnoi kultury (Visual thinking as a methodology for the development of artistic culture)', *InterConf*, с. 260-265. Dostupno: <<https://doi.org/10.51582/interconf.7-8.06.2021.027>>. [20 Veresen 2023].
18. Ilna, HV 2018, *Heneza kultury myslennia: lohosi, ratsio, vizio (Genesis of the culture of thinking: logos, ratio, vision)*. Monohrafiia, Kyiv; Nizhyn: Vydavets PP Lysenko M.M., 368 s.
19. Kremen, VH & Ilin, VV 2012, 'Prezentatsiia vizualnoi hramotnosti v osvitnomu protsesi ta yii eksplikatsiia v kulturi myslennia (Presentation of visual literacy in the educational process and its explanation in the culture of thinking)', *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia: elektronne naukovе fakhove vydannia*, Tom 75, № 1, с. 1-12. Dostupno: <<http://journal.iitta.gov.ua>>. [20 Veresen 2023].
20. Kozak, T 2012, 'Intensyfikatsiia lektsii u vyshchii shkoli v protsesi zastosuvannia multymedia

- (Intensification of lectures in higher education in the process of using multimedia)', *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia*, № 2 (28). Dostupno: <<https://journal.iita.gov.ua/index.php/itle/article/view/651>>. [20 Veresen 2023].
21. Symonenko, SM 2005, *Psykholohiia vizualnoho myslennia (Psychology of visual thinking)*. Avtoreferat dysertatsii doktora nauk, *Khark. nats. un-t im. V. N. Karazina*, Kharkiv, 38 s.
  22. Cherepovska, N 2014, *Vizualna mediakultura: rozvytok krytychnoho myslennia i tvorchoho spryimannia (Visual media culture: development of critical thinking and creative perception)*, Kyiv: Milenium, s. 6-7.
  23. Shevchenko, VIe 2012, 'Vizualizatsiia informatsii v ZMI (Visualization of information in mass media)', *SVIT sotsialnykh komunikatsii : naukovyi zhurnal*, hol.red. Kholod, OM, T. 7, Kyiv: KYMU, DonNU, s.79-81.

DOI 10.33930/ed.2019.5007.45(7-9)-2
УДК 130.123.3:111.852](09)(045)

**ХУДОЖНЯ ТВОРЧИСТЬ ТА РОЗВИТОК ЕСТЕТИЧНОЇ ДУМКИ:
ФІЛОСОФСЬКА РЕФЛЕКСІЯ**
*ARTISTIC CREATIVITY AND DEVELOPMENT OF AESTHETIC THOUGHT:
PHILOSOPHICAL REFLECTION*

**Б. В. Новіков
Т. П. Руденко
О. О. Потіщук**

Актуальність теми дослідження. В основі творчої діяльності є цілеспрямоване перетворення дійсності. Творчі ідеї не виникають на порожньому місці, вони з'являються тоді, коли людина хоче щось змінити на краще, вдосконалити. Стимулом до творчості можуть бути як соціальні мотиви, так і власні бажання, мрії, фантазії особистості. Особливо, це стосується художньої творчості.

Художня творчість є своєрідною сферою духовного життя людини. Митець не тільки відтворює світ, але й вкладає в нього свої почуття, а сприйняття твору мистецтва іншими людьми сприяє їх емоційному збагаченню.

Завдяки мистецтву формуються естетичні цінності. Вони мають і суспільне значення, тому що є необхідними для гармонійного розвитку особистості, а відповідно, і для суспільства в цілому. Правильне сприйняття краси світу є одним з головних завдань естетичного виховання.

Постановка проблеми. Проблема художньої творчості, осмислення її природи, специфіки функціонування займає важливе місце в філософії та естетиці. Вона має тривалу історію, що вплинуло на

Urgency of the research. At the heart of creative activity is the purposeful transformation of reality. Creative ideas do not arise in an empty place, they appear when a person wants to change something for the better, to improve it. The stimulus for creativity can be both social motives and the individual's own desires, dreams, and fantasies. This especially applies to artistic creativity.

Artistic creativity is a kind of sphere of spiritual life of man. The artist not only reproduces the world, but also puts his feelings in it, and the perception of a work of art by other people contributes to their emotional enrichment.

Thanks to art, aesthetic values are formed. They also have social significance, because they are necessary for the harmonious development of the individual, and accordingly, for society as a whole. The correct perception of the beauty of the world is one of the main tasks of aesthetic education.

Target setting. The problem of artistic creativity, understanding its nature, specifics of functioning occupies an important place in philosophy and aesthetics. It has a long history, which